

ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYZHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

1.A VALLÁSELLENESÉG FORRÁSA

A kommunizmus materializmusa és ateizmusa azt tanította, hogy a vallás a butaság megnyilvánulása, a nép ópiuma, s ez idővel fokozatosan el fog tűnni. A kommunisták szerint a vallás csupán arra jó, hogy a kizsákmányolt emberek egy nem létező támaszhoz meneküljenek (hit Istenben és a mennyországban). Így nem próbálnak meg javítani a helyzetükön, ezáltal passzívak lesznek és abban fognak reménykedni, hogy ha elviselik a szenvedéseket a földi életben, akkor a túlvilágon majd boldogok lesznek. Marx és követői azt az ideológiát hirdették - és mely egyik alapja lett a támadásoknak -, hogy az Egyházak vezetői egyek lettek a gazdagabb társadalmi rétegekkel és tanításuk ezt a réteget támogatja. Marx szerint az osztály nélküli társadalom csakis a vallás és annak megintézményesülése, az Egyház nélkül létezhet.

Értelemszerűen ezek alapján az első feladat az Egyház és a vallás megsemmisítése. A kommunizmus magával akarja felváltani a kereszténységet, mintegy új vallásként. Nem tűr meg egyetlen vallást sem, csak magát tartja igaznak. Bizonyos értelemben nem akarja kiirtani a vallást, hiszen akkor magát sem tűrhetné meg. Azonban nehéz feladat elé állította magát, hiszen itt nem egy néhány ezerfős egyesületről volt szó. Jelen helyzetben milliók lelkéről kell beszélni (1949-es népszámlálás során tartott felmérés szerint 9 183 834 fő tartozott valamelyik felekezethez, ebből a katolikusok száma 6 340 424 fő volt¹) Ezt a szellemet egyszerűen nem lehetett és nem is tudta maradéktalanul az ellenőrzése alá vonni. Ahhoz, hogy a kommunisták teljesen átvehessék a hatalmat a baloldali hatalomátvétel egyik „legnagyobb akadályát, az erős struktúrával, saját törvényekkel, hierarchiával, saját működési elvekkel és továbbra sem elhanyagolható tradicionális társadalmi bázissal rendelkező Katolikus Egyház jelentette.”²

Ezt a magyarországi katolikus hierarchiát próbálták meg elpusztítani a már ismert módszerekkel, melyek közül a legfontosabbak a nagy visszhangot keltő koncepciók percek. Mivel csupán az Egyházak voltak képesek szilárd talajon álló erőt felmutatni a kommunistákkal szemben, ezért elsőszámú célponttá váltak. A kommunisták minden erejükkel azon munkálkodnak, hogy visszaszorítsák őket, illetve az államosítással és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásával magukhoz kaparintsák a hatalmat. Számukra félelmetes ellenerőt képviselt az Egyház a visszaszoruló ellenzéki pártok helyett, így nem csoda, hogy a kommunisták hatalmuk biztosítását ennek a nagy erőnek a letörésében látták.

Az Egyház számára rémisztő képet festett a hazánkban is megjelent kommunista materialista-ateista világnézet, és előre vetítette a jövőt, hogy a Szovjetunióban is a lakosság jelentős része vált ateistává az erőszakos vallásellenesség miatt. A kommunista ideológiában lényegét tekintve a proletár réteg váltja meg magát és hoznak létre új világot, éppen ezért mindenféle vallás feleslegessé válik. A kizsákmányolás a tetőfokát a kapitalizmusban éri el. Azonban jelen van egy „réteg”, amely nem esett a kizsákmányolás bűnébe. A proletariátus feladata az emberiség felszabadítása, aminek a megvalósításához fel kell építeni a proletariátus diktatúráját, amely nem titkoltan elítéli és tagadja a szabadságot és a demokráciát. A lenini ideológia szerint az erkölcs az, ami a proletariátus céljait szolgálja.

„Számunkra az erkölcs a proletár osztályharc érdekeinek van alárendelve. Erkölcs az, ami elősegíti a kizsákmányoló társadalom pusztítását, valamennyi dolgozó egyesülését a proletariátus körül.”³

A kommunisták gondolata szerint az Egyház és a vallás a feudalizmus még fennálló intézményei s ezek értéktelenné, haszontalanná váltak a 20. század második felére. Bár a vallási vezetők rég óta jelen voltak a társadalom felsőbb rétegeiben és az ekkor leváltani kívánt politikai hatalmi rendszerben, az elképzelés mégis hibás volt, hiszen a Katolikus Egyház fontos szerepet töltött be a társadalmi életben, ezer éves múltra tekintett vissza, s ezt az időszakot nem lehetett néhány öt éves terv alatt elpusztítani.

Az államszocialista hatalom kettős vonalon folytatta egyházellenes politikáját. Először is a propagandát felhasználva elhitette a nemzetközi világgal, hogy támogatja az Egyházakat, emellett azonban folyamatosan támadta azt. Legjelentősebb vádak a rendi gimnáziumokban történő demokráciaellenes tanítás, illetve a

¹ GERGELY JENŐ: *Katolikus Egyház, magyar társadalom 1890-1986*, 1989, Tankönyvkiadó, Budapest, 104. o.

² BÁNKUTI GÁBOR: A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon 1950, in *Rubicon*, 2006/4. szám, 47. o.

³ TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk!*, 2005, Szent István Társulat, Budapest, 42. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

fiatalok befolyásolása volt. A politikai harcok terén használt taktikájukhoz híven az egyházak esetében is belülről akarták megbomlasztani az egységet, szembeállítva a különféle rétegeket az Egyházon belül. A kommunisták által hirdetett vallásszabadság náluk a templomokba korlátozódik, s még ezt is különféle eszközökkel igyekeztek szűkíteni. Minden területen diszkrimináció érte az egyháziakat. Azonban a kommunisták nehéz helyzetben voltak, hiszen "mind a magyar politikai élet, mind a magyar lakosság nyers ellenszenvvel viseltetett a kommunisták, és a kommunisták pártjával szemben."⁴

2.A FÖLDREFORM ÉS AZ EGYESÜLETEK KÉRDÉSE

A szocialista tanok egyre mélyebben hatották át a katolikus tömegeket, amelyet az Egyház is aggodalommal nézett. Vallási problémák iránt még érdeklődést mutató fiatalok úgy gondolták, hogy az Egyház a gazdagok és a polgárok pártján állt, és ez biztos érv számukra, hogy elhagyják az Egyházat. Megkezdődtek a szakszervezetek alapításai, amelyekkel az Egyház nem tudott mit kezdeni, el kellett fogadnia. Azonban azzal a kritériummal kiegészítve, hogy a szakszervezetek a munkásosztály megtérítésén fáradozzanak. Kénytelen elfogadni, de a maga mivoltában elítélte a mozgalmat, mivel az a proletariátus osztályharcának szervezett megtestesítése. Az Egyház olyan szakszervezetek létesítését segítette, amelyek feladata a keresztény dolgozók eltávolítása az osztályharctól. Az Egyház látszólag idomul a keresztény munkások törekvéseihez, de próbálja a maga kijelölt irányzatán belül tartani őket és a szocializmust fogadtatni el ellenségnek. XIII. Leó pápa (1878-1903-ig római pápa) megengedte a katolikus munkásegységek létrehozását, amelyek célja "»az erkölcsi és vallási tökéletesedésre törekedni.«"⁵ Mivel az osztályharc szembe helyezkedik el a kereszténységgel, ezért a katolikus egyesületeknek kerülniük kell. A katolikus szakszervezetek támogatásának legfőbb célja a munkásosztály partikularizálása. Az Egyház nem akarta, hogy a munkásosztály részt vegyen az osztályharcban.

A második világháborút követően nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió érdekszférájába fog kerülni Magyarország, ami együtt jár azzal is, hogy a szovjetek a hazai, illetve az emigrált magyar kommunisták felhasználásával meg akarják honosítani a pártállami rendszert Magyarországon is. Az 1940-es években már folyamatosan szivárogtak vissza a Szovjetunióba "kiképzett" magyar kommunista emigránsok, az ún. moszkoviták, a hatalomátvétel és az átalakítás tökéletesnek hitt koncepciójával. A folyamat jól ismert: létrehozzák az új társadalmi rendszert, melyet szocializmusnak neveznek, majd a proletárdiktatúra révén fog a kommunizmus megvalósulni. A kommunisták kisebb álcát használtak, annak érdekében, hogy az emberek ne ijedjenek meg ezektől a kifejezésektől, ezért elnevezték a fejlődési folyamat ezen szakaszát népi demokráciának, amely már megnyugtatóbb volt a társadalom számára. A Magyar Kommunista Párt persze azonnal nem tudott hatalomra törni, mivel még nem rendelkezett elég támogatottsággal. Az első támadás a 600/1945. sz. miniszterelnöki rendelet volt, amely úgy rendelkezett, hogy államosítani kell a megművelhető fölterületeket, utána pedig újra szét kell osztani őket. A reformrendelet kimondta: "Teljes egészében igénybe kell venni az 1000 katasztrális holdat meghaladó minden mezőgazdasági birtokot."⁶ A Katolikus Egyháznak nagy földbirtokosként 862 704 holdja volt, amelyből államosítottak 765 ezret. A rendelet veszélyt jelentett az Egyház világi, szociális intézkedéseire és kiadóvállalataira, hiszen ezek finanszírozása elsősorban a birtokok bevételeiből történt. A Püspöki Kar már korábban felvetette a földreform kérdését és annak végrehajtásának módját, így megbukik az a vád, hogy az Egyház a földjeik elvétele miatt ellenkeztek volna, illetve, hogy a földreform ellen voltak. A tiltakozások elsősorban a kártalanításra vonatkoztak, hogy abból továbbra is fenn tudják tartani az intézményeiket. A kártalanítással a rendelet VII. fejezetének 39. §-a foglalkozik: "Az igénybevett földbirtokok tulajdonosainak kártalanítása, [...] az állam feladata."⁷ Ennek ellenére a kártalanítás elmaradt, vagy minimális összegű volt, amik nehezen voltak csak elegendők ahhoz, hogy az addig fennálló intézményeket továbbra is működtessék, azonban az új birtokosok nem fordultak el az Egyháztól, és támogatták azt. Akik földhöz jutottak, azoknak is kellett volna megváltási árat fizetniük, azonban ebből sem lett semmi. De azok sem bírhatták sokáig a földjeiket, akik 1945-ben részesültek belőle, hiszen " a politikai fordulat éve 1948 után az 1945-ben meghagyott földek birtokosai hamarosan kuláklisra kerültek, s arra kényszerültek,

⁴ MÉSZÁROS ISTVÁN: *Kimaradt tananyag, Diktatúra és az Egyház 1945-1956*, 1993, Márton Áron Kiadó, Budapest, 17. o.

⁵ KANAPA, JEAN: *Az Egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*, 1964, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 163. o.

⁶ 600/1945. M. E. rendelet 11. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8213>, 2012.08.12 .

⁷ 600/1945. M. E. rendelet 39. §.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

hogyan e földterületeket előbb-utóbb "felajánlják" az államnak."⁸ Továbbá ezek felgyorsítására "a papság megfélemlítésének és zaklatásának az akasztófahumor szintjét közelítő eszközei voltak a gazdasági és köztörvényes cselekményekkel való vád alá helyezések."⁹

Az állam segélyeket, ún. kongruát utalt az egyháznak, így az a kormánytól függő helyzetbe került. A második támadás a közéletben érte az egyházat, azzal, hogy a katolikus pártok létét ellehetlenítették. Rajk László belügyminiszter 20 egyesület megszüntetését rendelte el a 7330/1946. ME sz. rendelettel. Példának okáért a KALOT-ot (Keresztény Agrárfiújsági Legényegyletek Országos Testülete) és a KALÁSZ-t (Katolikus Asszonyok, Leányok Szövetsége) is feloszlatták, melyek az egyik legnagyobb testületek voltak. A KALOT összesen 100 ezer taggal rendelkezett, a KALÁSZ pedig 576 szervezettel. Jelentős erőt képviselt továbbá a sajtó és a könyvkiadás, melyek segítségével az Egyház még mindig tudott hatást gyakorolni a társadalomra. Így ez a rendelet egy jelentősebb támadás volt a kommunistáktól a katolikus újságokat is célozva. Nemcsak megszüntetett, de a fennmaradtakat is jelentősen korlátozta. Csupán néhány folyóirat maradhatott fenn, annak is szűkítve a téma lehetőségeit és az oldalszámait. Két legjelentősebb ilyen jellegű folyóirat a Vigília és az Új Ember című katolikus újság.

1945. augusztus 16-án Mindszenty József esztergomi érsek lett, amely érsekség székét október 7-én foglalta el. Mindszenty lett a Magyar Katolikus Egyház legnagyobb védelmezője, aki minden eszközzel igyekezett megvédeni azt. Személye éppen ezért a legjobb támadási felület lehetett a kommunisták számára, azzal a váddal, hogy Mindszenty a klerikális reakció legfőbb vezetője. A klerikális reakció egy politikai kifejezés, olyan személyek, intézmények, mozgalom megnevezésére, minősítésére, amelyek a Katolikus Egyház és papság oldalán álltak. A kommunisták ezt tartották egyik legfontosabb eszközüknek 1945 után az egyházi személyek, segítők lejáratásában és az Egyház tekintélyének visszaszorításában.

3. AZ EGYHÁZI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

A támadások nem enyhültek. Rendszeres gyűléseket tartottak a kommunisták, ahol a fiatalságot a klérus és az egyház ellen hangolták: „Óvakodjatok a papságnak a társadalomban gyakorolt hatalmától, mert mindig visszaél vele, amint azt a történelem is tanúsítja”¹⁰ Ebben az időszakban tömegével alkalmaznak koncepciós pereket, melyeknek célja, hogy megtörjék a Magyar Katolikus Egyházat. Az 1946. március 23-án létrehozott "hóhértörvény"¹¹, mely fokozottan védi a demokratikus államrendet, lehetővé tette jóformán bármire azt mondani, hogy izgat az államrend ellen, és megbüntetni azt. Jól szemlélteti a kommunisták által alkotott képet a beismerő vallomásokról Visinszkij elmélete, melyben a beismerések az elsőszámú bizonyítékok voltak. Andrej Januarjevics Visinszkij¹² szovjet ügyész volt a szellemi atyja annak a gyilkos elméletnek, amely tényként kezeli a valószínűséget, és a beismerő vallomás alapján állapítja meg a bűnösséget. A civilizált joggyakorlatban a beismerő vallomás már enyhítő körülménynek is számít, de bizonyító ereje messze nem kizárólagos. A bűncselekmény bizonyítása a vád képviselőjének és nem a vádlottnak a feladata¹³ (Mindenképpen meg kell jegyezni a beismerő vallomás kínzással történő kikényszerítéséről, hogy „az európai államok a XVII. század végétől kezdődően a kínzás alkalmazását fokozatosan felszámolták. A XX. században azonban totalitárius diktatúrák kerültek hatalomra a Szovjetunióban, Németországban és számos európai országban. A polgárok az előző két évszázad során kivívott szabadságjogaikat elvesztették, és ismét az állami diktatúrák alattvalóivá váltak. A különféle kínzási módszerek alkalmazása a rendőrség és más állami szervek

⁸ Hatvan éve történt: Az egyházi földek államosítása. *Új Ember* LXI. Évf. 11. 2005.03.13. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.03.13/0801.html>, 2012.08.12.

⁹ Uo.

¹⁰ BOZSÓKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*, 2005, Vigília Kiadó, Budapest, 19. o.

¹¹ A törvény teljes megnevezése: 1946. évi VII. törvény a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről.

¹² „Visinszkij *A perbeli bizonyítás elmélete* című könyvéért 1947-ben Sztálin-díjat kapott. Fő tézisei a következők voltak: a büntetőjog az uralkodó osztály fegyvere, minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja, a vádlott beismerő vallomása a bizonyítékok királynője. Mivel az ártatlanság védelme nem létezett, a vádlottakat eleve bűnösnek tekintették, akiktől (ill. környezetüktől) csak a megfelelő beismerő vallomás kikényszerítésére volt szükség. Ez a gyakorlat jól ismert a magyarországi koncepciós eljárások történetéből.” lásd: DEMETROVICS LÁSZLÓ: Dr. Klivényi, a népi demokrácia ellensége, in *ArchívNet*: 2009/6. szám http://www.archivnet.hu/technikai_menu pontok/cikkek.html?r_id=3&hir_id=96&vev=1904&vhonap=7, 2012.09.02.

¹³ Véli Tomka. Lásd: TOMKA: i. m. 51. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

működésében mindennapos gyakorlattá vált, azt a hatalomgyakorlás szokásos eszközének tekintették.”¹⁴ Így ebben az időszakban a jogfejlődés szempontjából jelentős visszalépés történt). Ezen elmélet használatával alakult ki a koncepció per egy a korszakban ismert fogalma: " A koncepció alatt értettük, hogy az őrizetes által önként elismert valamilyen gyanús, de a valóságnak megfelelő tényadathoz olyan adatokat fűztünk, amelyek esetleg megfelelnek a valóságnak, de annak bizonyítására semmiféle eszköz nem állott rendelkezésünkre. Így aztán az őrizetessel azt elismertettük, és mint bizonyítékot mutattunk be az eljárás során, mintha megtörtént volna.”¹⁵ (Mára a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 227. §-ának 1. bekezdése kimondja: „Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetőleg ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”)

A párt legfőbb támasza a politikai rendőrség volt. A legnagyobb támadást a keresztény iskolák ellen indították. Eszközük a lejáratás volt. Úgy állították be az iskolákat, mintha oda csak gazdag diákok járnának, a munkások gyermekei pedig nem tudnak bejutni. A Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályából (PRO) 1946-ban szervezett Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (MÁ ÁVO), majd 1948-ban pedig Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH) 1947-48-ban, éjszakánként az egyházi középiskolákba lőfegyvereket, lázító iratokat rejtett el, amiket a következő napon a kutatásnál "véletlenül" megtaláltak. Ezekkel az akciókkal akarták bizonyítani, hogy a reakció központjai az egyházi középiskolák, ezért meg kell szüntetni őket. Fegyveres megmozdulásokról is beszéltek, amelyek a katolikus kollégiumokban zajlik. Itt azonban nem volt szó többről, csak olyan használhatatlan lőfegyverekről, amelyeket a gyerekek összegyűjtöttek. Mindszenty bíboros összegyűjtötte az információkat a katolikus iskolák vezetőitől, amely jelentésekben tökéletesen az ellenkezőjét bizonyította a kommunisták által elmondottaknak.

Rákosi Mátyás 1948 januárjában kijelentette: ”»az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval.«”¹⁶ Az idő teltével a kommunista hatalom egyre jobban terjeszkedett és elérkezettnek látta az időt, hogy végleg leszámoljon a Magyar Katolikus Egyházzal. A feszültség egyre csak fokozódott, mikor újabb támadást indítottak a katolikus iskolák ellen. Megszületett a keresztény iskolák államosításáról szóló tervezet (1948. XXXIII. tc.), a "nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában" melyet június 17-én fogadtak el. Az államosítást több síkon történő hazugságáradat előzte meg, illetve követte. Ilyen volt többek között az, hogy a magyar katolikus iskolák korszerűtlenek, demokráciaellenesek stb. 1948 júniusában kezdődött meg az átvétel. Az Egyháztól több ezer iskolát vettek el, 600 000 tanulóval együtt. Június 22-én a törvény már hatályba is lépett. Ortutay Gyula cselhez folyamodott és megkérte a világi személyzetet, hogy folytassák munkájukat. Ennek a lépésnek a célja a külföld megnyugtatása volt, miközben megkezdődött a rendházak és ingatlanok elkobzása is. A hivatalos szervek folytatták eközben a Mindszenty elleni hadjáratukat. A baloldal azt állította, hogy Mindszenty az egész Egyházból akar politikai pártot kreálni. Személyéhez tartozik a kor egyik legnagyobb koncepció per. A kommunisták terve az volt, hogy a nagyobb vezetőket eltávolítják, így könnyebb lesz megtörni a püspököket. Azonban ez nem így történt. A hívők és vezetők teljes hitükkel ragaszkodtak az Egyházhoz. Hatalmas anyagi kár mellett sokkal nagyobb érvágást jelentett a szellemi- erkölcsi-lelki értéknek az elvesztése, amely az egész keresztény kultúrát érintette. Következő számok segítenek átlátni, milyen arányban voltak a katolikus Egyház által fenntartott intézmények az államosítás előtt.

Intézmény	Összes	Egyházi	Katolikus	Összes %-a
Óvoda	1246	202 (=16 %)	193	15 %
Általános és nép-	7016	4288 (=68 %)	2885	41 %

¹⁴ HARASZTI MARGIT KATALIN : *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében*, http://www.obh.hu/allam/aktualis/pdf/20100311_tanulmany.pdf, 2012.09.02.

¹⁵ TOMKA: i. m. 51. o.

¹⁶ NAGY GÁBOR: „A magyar népnek van ereje, hogy lesújtson minden hazaárulóra”, A Mindszenty-per „visszhangja” egy üzemi lapban, in *ArchívNet* 2009/ 5. szám. http://archivnet.hu/technikai_menuPontok/cikkek.html?r_id=4&hir_id=93&vev=1945&vhonap=1, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

iskola				
Polgári iskola	354	107 (=30 %)	86	24 %
Gimnázium	173	87 (=50 %)	48	27 %
Tanító-, tanítónő- és óvónőintézetek	62	47 (=75 %)	35	56 %

Forrás: Mészáros István: *Kimaradt tananyag, Diktatúra és az Egyház 1945-1956*. Budapest: Márton Áron Kiadó, 1993. p. 72. (szöveges formában)

Az egyházi iskolák államosítása ügyében voltak rémhírek, melyektől joggal retteghettek a hívők. Egy ilyen dokumentumban talált "Jelentés az iskolák államosításával kapcsolatos községi hangulatról" címmel ellátott részben olvashatjuk a következőt 1948. június 14-én.

„2, Mi történt a községben az államosítás ellen?

c, Hangulatkeltés egyéb izgatók részéről s kik azok?

Személyt megnevezni nem tudok, de azon hiedelemben voltak az államosítással kapcsolatban, hogy nem bíznak azon ígéletben, hogy megmarad a kötelező hittanítás s attól félnek, hogy az Isten fogalmát kizárva fogják a gyermekeket tanítani. A pedagógus kiküldött megnyugtatta őket, hogy ő is állami iskolában tanult s tanít már 25 év óta s talán vallásosabb nevelést kaptak az állami iskolában a tanulók, mint sok egyházi iskolában.”¹⁷

Folyamatosan adtak útmutatást a kommunisták a reakció ellen folytatott harchoz. A Politikai Bizottság tagjainak 1948. novemberében átadott „A klerikális reakció elleni harc” című iromány egyértelműen megmutatja a kommunisták céljait:

„Kiszorítani a reakciós befolyást, első sorban a munkásság és parasztság köréből. Mindszenty tevékenységét és a mindszenyizmust rendőrileg, politikailag, gazdaságilag lehetlenné tenni. Előkészíteni az egyház és az állam különválásához. Fokozni a közvetett vallásellenes propagandát.

A munkásosztályon belül célul kell kitűzni a klerikális befolyás teljes megsemmisítését.

Ezen kívül: a mindenféle jótékonyági és gyűjtési akciót olyan engedélyhez kötni, melyet Budapesten a kerületi elöljáró és községeken a jegyző külön is támogatott már. A koldusokat személyre szóló igazolvánnyal felszerelni. A házmegbízott és a házfelügyelő felelős azért, hogy a nélkül gyűjtési és jótékonyági akció a házban ne folyhasson. A körzetek vezetésével tömbönként, itt-ott házanként akcióbizottságok alakítandók az egyházi reakció elleni munkára. Ezek leleplezik és a helyi viszonyoknak megfelelő módszerekkel eltávolítják a házi apostolokat és a klérus többi agitátorait. Szervezik az antiklerikális felvilágosító és politikai előadások közönségét. [...] Vasárnapok meghódítása – különösen az ifjúság körében. Multságok, szórakoztató előadások, érdekes viták, sportesemények, színházi és mozi-akciók szervezése, külön erre a célra felállított helyi bizottságok segítségével [...] Egyházközségekbe behatolás csoportosan (viták szervezése).

Iskolák. Cél: a klerikális befolyás megsemmisítése a tanulóifjúság körében, úgy az iskolán belül, mint az iskolán kívüli szabadfoglalkozásban. A kötelező hitoktatás eltörlése – első lépésként a dolgozók iskolájában. [...] Agitáció: a klerikális reakció a tanulás és a tudomány ellensége, nem akarja, hogy jó szakembereink legyenek, veszélyeztetik az ifjúság kenyerét, és jövőjét. Kongregációk és Szívgyárda működésének adminisztratív megnehezítése, vezetőinek áthelyezése, diszkreditálása. Egyes tekintélyes középiskolák és egyetemek tanári kara testületileg foglaljon állást és nyilatkozzon a klerikális reakció garázdálkodása ellen az iskolákban.”¹⁸

4.A HITOKTATÁS FAKULTATÍVVÁ TÉTELE

Az 1949. évi „új” alkotmány - 54. § 2. bekezdésében olvashatjuk, hogy az állam – elvileg biztosítja a vallás szabad gyakorlását: „A Magyar Népköztársaság biztosítja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának a jogát. a lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az Egyházat különválasztja az államtól.”¹⁹ Azonban a gyakorlatban ez nem valósult meg, és folytatták az Egyház visszaszorítását.

¹⁷ Veszprém Megyei Levéltár, Pápai Levéltári Osztály, 2136 A pápai járási főjegyző elnöki iratai, A állam: Általános iratok I. doboz, 1945: Felszabadulás előtti és utáni iratok, fond: 1945-1950. (Továbbiakban: Pápai Levéltári Osztály).

¹⁸ KISZELY GÁBOR: *ÁVH – Egy terrorszervezet története*, 2000, Korona Kiadó, Budapest, 105-108. o.

¹⁹ 1949. évi XX. Törvény: A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 54. § (2) bekezdés.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

Ezután újabb támadással próbálták meg gyengíteni a Katolikus Egyházat. Az Elnöki Tanács 1949:5. sz. törvényerejű rendelete által az iskolai hitoktatás fakultatív lett. A szülők, a sok feltétel miatt, nem merték gyermeküket beírni az órákra. A hitoktatásra való beiratkozásnál egy párttag volt jelen, aki akár a fenyegetéstől sem riadt vissza, annak érdekében, hogy a szülő ne írassa be gyermekét. Előírták, hogy 10 fő szükséges, hogy meginduljon a hitoktatás. Ha az előírt számú tanuló összegyűlt, akkor előfordult, hogy áthamisították és kevesebbet írtak be. Ha indult, akkor a tanárokkal figyeltették a hittanra járó gyerekeket. A diákok kiközösítették őket, illetve a tanárok lerontották jegyeiket, illetve az egyetemre való bejutást is akadályozták. A Szentmiséket is folyamatosan figyelemmel követték a párttagok, és jelentéseket adtak le. Egy ilyen jelentést olvashatunk a következő sorokban, melyekből egyértelműen látszik, hogy mindig volt, aki beszámolt a katolikus papok cselekvéseiről:

„Jelentem, hogy VI. hó 13-ikán megtartott misén a r.-kat. plébános a templomban felhívta az iskolás gyermekek szüleit, hogy szerdán, tehát június 16-ikán reggel jelenjenek meg gyermekeikkel együtt a r.-kat. iskolában>>„nem a gyermekek beírása, hanem a jövő tanévre előjegyzés céljából.”<<”²⁰

Ideológiai hadjárat is indult a vallás ellen könyvek formájában, amely az ateizmust támasztotta alá, Isten létét elvetve. Természetesen ezeket a könyveket kötelező volt tanulni. A hivatalnak sikerült megosztani a keresztény közösségeket, illetve csökkenteni az "utánpótlást" az Egyház számára. A fegyelmet igyekeztek mindenkire ráerőltetni. Csakis a materialista és ateista marxista-leninista ideológia lett uralkodó, és mivel ezen eszme nem fér össze a kereszténységgel, logikusnak tűnik a harc vele szembe.

Mindszenty bíboros szóvá tette, hogy az 1948: XVII. törvénycikk garantálja a vallás- és egyesülési szabadságot, és a kiadott rendelet ezzel ellenkezik. Hatalmas felháborodást váltott ki a határozat. A szülői munkaközösségek és egyházközségi tanácsok sorakoztak fel Mindszenty mellé. A Kisgazdapártban, ebben az időszakban megkezdődtek a tizedelések. Ez idő alatt nem folytatták a hitoktatással kapcsolatos harcot, de csapást mértek a sajtóra, amelyben kettős cenzúrát vezettek be. Az Új Ember című katolikus hetilap tiltakozott a rendelkezés ellen, melyre a válasz elkobzás illetve betiltás volt (2 hétre). A Tájékoztatási Minisztérium jogot szerzett a pásztorlevelek kiadásával kapcsolatos kérdésekhez, amely a klérus egyik leghatékonyabb eszköze volt a hívekkel való kapcsolattartásra és a hívek tájékoztatására.

5.A MEGÁLLAPODÁS ÉS A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSA

Miután Mindszenty bíborost, 1948 decemberében letartóztatták, Grósz József vette át a Püspöki Kar vezetését, aki kész volt az állammal való tárgyalásra, azonban minden erejével az Egyház védelmét kívánta szolgálni. Mindszenty bíboros személye körüli koncepciók per igencsak megosztotta az embereket. Erre példa a következő két dokumentum. A kommunisták mindenkit az ellenőrzésük alatt tartottak, és ha esetleg Mindszentyvel szimpatizáltak, akkor rögtön megtették a szükséges lépéseket. Arra is láthatunk példát, mikor a papok fordulnak el Mindszenty bíborostól, oly szinten, hogy még a büntetést is keveslik, amit kapott.

Az első dokumentum 1949. február 4-én adott jelentés az "Egyházzal kapcsolatos intézkedések"-ről a Pápai járás egyik községéből:

„4. Mindszenti mellett agitációt általában nem észleltem, azonban előfordult egy eset, mégpedig febr. 2-ikán Harkai József állami erdész Marcalgergelyi községben, a korcsmában többek jelenlétében olyan nyilatkozatot tett, hogy: Mindszenti jó magyar ember, Mindszenti nem népellenes, Horthy sem népellenes. Az ügy külszolgálatom alkalmával jutott tudomásomra és amint hazaérkeztem azonnal jelentettem a rendőrségnek, mely az eljárást megindította. Jelenleg egy nyomozó van kint Pápáról, aki az ügyet vizsgálja, Marcalgergelyiben a kihallgatást lefolytatta és ma itt folytatja tovább. Eredmény még nincsen, illetve a letartóztatás még nem történt, de az valószínűleg az itteni kihallgatás után fog megtörténni.”²¹

A második dokumentumban a lelkészi kar véleményéről olvashatunk ugyancsak a Pápai járás egy községéből, melyet a "Mindszenty ügyben észlelt jelenségek" című jelentésben adtak le 1949. február 10-én:

„A tárgyrovatban megjelölt ügyben tisztelettel jelentem az alábbiakat: A bírósági tárgyalás tartama alatt a Mindszenty ügy iránt a község lakosság körében bizonyos érdeklődés nyilvánult meg. Ez az érdeklődés nem Mindszenty személye iránt, hanem inkább a kiszabandó büntetést illetően nyilvánult meg. Községem r. kath. lelkészével az ügyben folytatott beszélgetés folytán megállapítottam, hogy maga a lelkészi kar is szigorú, sőt szigorúbb büntetés kiszabását várta. A bírósági ítélet a község lakossága körében semmiféle

²⁰ Pápai Levéltári Osztály.

²¹ Pápai Levéltári Osztály.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

megmozdulást nem váltott ki a r. kath. lakosság részéről bizonyos részvét megnyilvánulása észlelhető volt, mely azonban már teljességgel elült. Mindszenty elítélésével a falusi lakosság érdeklődése az ügy iránt teljesen megszűnőben van."²²

1950 júniusában váratlanul több ezer szerzetest és szerzetesnővért hurcoltak el kolostoraikból, mindenféle jogos indok nélkül. Párhuzamosan ezzel az eseménnyel, a másik támadás az alsópapság felől érkezett, ugyanis a kommunisták elkezdték szervezni a "békepapok" mozgalmát, akiknek feladata az lett volna, hogy a nép körében hirdessék a rendszert. A cél ezekkel a támadásokkal nem más volt, minthogy tárgyalásra bírják a püspöki kart. A "tárgyalást" nyugodt szívvel tehetjük idézőjelbe, ugyanis nem egyenlő félként beszéltek egymással a szembenállók. A kommunista hatalom továbbra is élt a megfélemlítés eszközével, s Rákosi Mátyás által diktált feltételek elfogadására kényszerítették a magyar Katolikus Egyházat.

Ebben a helyzetben, 1950. június 17-én a szerzetesrendek vezetői a püspöki karhoz fordultak segítségért: "Az elmúlt két hónap alatt a sérelmek nemhogy megszűntek volna, de egyre sűrűbbek lettek. Minden előzőnél súlyosabban érintenek azonban bennünket - és velünk együtt az egész katolicizmust - az utóbbi napokban a déli országrészekben történt események. Ezen a nagy földterületen ugyanis a szerzetesség de facto megszűnt. Az ottani összes női és férfi szerzeteseket - köztük 80-85 éves aggastyánokat, betegeket, nyomorékokat és örök- klauzurás apácákat -, számra mintegy ezer embert, [...] erőszakosan elhurcoltak és kényszerlakásként a felsőbb országrészekben lévő szerzetesházakban és püspöki palotákban zsúfoltak össze, ahol - bár a hivatkozott rendeletek ilyesmiről nem tudnak - a kijelölt házakat elhagyniuk nem szabad. A kijelölt szerzetesházakban a szerzetesek az ott lakókkal sűrűn, a legtöbb helyen teljesen gettószerűen vannak összezsúfolva, szállásaikról, ételmezésükről gondoskodás nem történt, nem egy helyen a legelemibb életszükségleteik kielégítése is kérdéssé válik, mert a kitiltás és elszállítás mindenütt az éjszakai órákban meglepetésszerűen történt, [...] úgy érezzük, elérkezett az utolsó pillanat a minden eddiginél hathatósabb közbelépésre. Éppen ezért fiú alázattal kérjük a Nagyméltóságú Püspöki Kart, méltóztassék sérelmeink orvoslása és a további sérelmek megállítása érdekében megtalálni a hathatós fellépés módját."²³

Sajnos azonban a Püspöki Kar sem tudott semmit tenni ebben a feszült helyzetben, ahol a támadások mindennaposak és kiszámíthatatlanok voltak. 1950. június 28-án kezdődtek meg a tárgyalások, amelyek két hónapig tartottak. Az első tárgyalás nem hozott eredményt, mivel a püspöki kar küldöttsége a szerzetesek ügyét akarták rendezni, főleg kívánságokkal álltak elő. Az öttagú kormánybizottság Darvas József vezetésével azonban konkretizálta, hogy a szerzetesek helyzetének megoldása csupán mellékes dolog, amely majd a megegyezés következménye lesz. 1950. augusztus 30-án írták alá a megállapodást. A kormány részéről Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter, a katolikus Püspöki Kar részéről pedig Grösz József és a többi püspök. A megegyezés fontos tárgya volt, hogy milyen kérdésekre, milyen széles körben tudja kitágítani az állam a megegyezés körét. Természetesen az egyház célja az volt, hogy minél jobban leszűkítse ezt a hatázt. Mindenképpen olyan megállapodást akartak, amely sok előnnyel, ugyanakkor kevés kötelezettséggel jár. A megállapodásból olvashatunk a következőkben részleteket:

"I. (1) A Püspöki Kar elismeri és állampolgári kötelességének megfelelően támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát. Kijelenti, hogy az egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormánynak építő munkája ellen fellépnek.

(2) A Püspöki Kar határozottan elítél minden, bárhonnan jövő, a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet. Kijelenti, hogy nem engedi meg a hívők vallási érzelmeinek, valamint a Katolikus Egyház államellenes politikai célokra való felhasználását.

(3) A Püspöki Kar felhívja a katolikus hívőket, hogy mint állampolgárok és hazafiak, minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet a népköztársaság kormányának vezetésével a magyar nép egésze végez, az ötéves terv megvalósításával, az életszínvonal emelését és a szociális igazságosság érvényesítését. A Püspöki Kar különösen arra hívja fel a papságot, hogy ne fejtse ki ellenállást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szemben, mert az, mint önkéntes szövetkezés az emberi szolidaritás erkölcsi elvén alapszik.

²² Pápai Levéltári Osztály.

²³ BÁNKUTI: i. m. 49-50. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

II. (1) A Magyar Népköztársaság kormánya a népköztársaság alkotmányának értelmében biztosítja a katolikus hívek számára a teljes vallásszabadságot, ugyancsak biztosítja a katolikus egyház számára a működési szabadságot.

(2) A Magyar Népköztársaság kormánya hozzájárul nyolc katolikus egyházi iskola (6 fiú- és 2 leányiskola) visszaadásához valamint ahhoz, hogy a katolikus egyházi iskolákban a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanító rend működjék.

(3) A Magyar Népköztársaság kormánya a többi vallásfelekezettel már megkötött megegyezés szellemében kész gondoskodni a Katolikus Egyház anyagi szükségleteinek fedezéséről oly módon, hogy 18 éven át, tehát addig, amíg a Katolikus Egyház saját forrásaira támaszkodva maga tudja fedezni anyagi szükségleteit, három-, illetve ötvenként arányosan csökkenő mértékben megfelelő összeget utal ki katolikus egyházi célokra. A Magyar Népköztársaság kormánya külön súlyt helyez a lelkeskedő papság létminimumának biztosítására."²⁴ "A fenti megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottságot kell alakítani a Magyar Népköztársaság Kormányának és a Püspöki Karnak a megbízottjaiból"²⁵

A soron következő tárgyaláson sikerült megfogalmazni pontokat, köztük a Paritásos Bizottság tervezetét, ugyanakkor az egyházi küldöttek is elfogadták a kormánybizottság pontjait. A végleges aláírás előtt még tisztáztak néhány pontot, például átírtak szavakat, hogy az Egyháznak konkrét állásfoglalása legyen, illetve kötelességek szemszögéből aktívabb szerepet kért. A másik ilyen pont volt, a vallásszabadság és annak biztosítékainak értelmezése a két fél által. A megállapodást nem mindenütt fogadták örömmel, főleg azért nem mert ezt a Vatikán jóváhagyása nélkül hozták meg. A Püspöki Kar hatáskörét meghaladó kérdésben döntött. A Szentatya áldását adta egy egyházra, de nem a megállapodásra.

A leghevesebb támadások sorozatát a jezsuita rendnek kellett elszenvedni, melynek Pálos Antal atya is tagja volt. Lázár Kovács Jánosnak adott interjújában a következőkről emlékezett vissza:

"A leírt állapot megértésében hogyan alakult, változott az Önök, a jezsuiták helyzetfelismerése? Az egyházi vezetés hol tartott ugyanebben?

A diszperzióval kapcsolatban nem volt a rendi jogban csak egy pont. Az, hogy ebben az esetben az előjárók igyekezzenek mindenkivel kapcsolatban maradni, és mindenkiről legyen információjuk. Csávossy beépített három testvért a központi szemináriumba Marcell Mihály engedélyével, ahol papi szabóságot rendeztek be. A földszinten volt ez a papi szabóság, még a portás is jezsuita testvér volt. [...] A szerzetesrendek feloszlásával végleg tárgyalóasztalhoz kényszerültek a püspökök. A szerzetesség az iskoláik korábbi elvétele után addigra már csak féllábú, vagy inkább negyedlábú volt, de még volt körülbelül 600 rendházuk. Átcsúsztak aztán a plébániai vonalra, a tanárok lelkipásztorok lettek. Vállaltak plébániát. Lelkipásztori stratégia nem volt, inkább csak az, hogy a meglévőket fenn kell tartani. [...] Czapik meg Rákosi vezették a küldötségeket. Darvas volt az elnök a másik oldalon, de Rákosi vitte a prímet. A püspöki Kar először csak a szerzetes ügyeket akarta tárgyalni, mondván hogy többre ők nincsenek meghatalmazva. Végül belementek mindenbe. Ez augusztus 30-án volt. A hívek óriási zavarodottságot éltek át, annyira, hogy egyházhűségben felülmúlták az egyházi vezetőséget. Például, ha megtudták, hogy békepapot kaptak, akkor megszervezték, hogy nem mennek misére. A vége persze az lett, hogy mentek misére, hiszen a mise azért kell. [...] Aztán a helyi párt-szervezetek az ott élő aktívabb hívőket elkezdtek figyelteni. Ez is zavarodottságot okozott. Állásuk elvesztésével fenyegették őket. A kommunista taktika - nagyon helyesen - a tanítói réteget alakította át először a magáévá. Igen sok helyen a tanítók nem is szimpatizáltak az egyháziakkal, hiszen az egyházközségek vezetői hivatalból a papok volta, akik éreztették, hogy itt ők a főnökök. Sok megaláztatás érte a tanítókat. Az ő beszervezésük így sok helyütt semmi problémát nem okozott. Az ő szellemi képességük az értelmiségi réteg második vonalát jelentette..."²⁶

²⁴ GERGELY: i. m. 137-138. o.

²⁵ Állam és Egyház közti megállapodás, Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%81llam%20%C3%A9s%20Egyh%C3%A1z%20k%C3%B6zti%20meg%C3%A1llapod%C3%A1s.html>, 2012.08.12.

²⁶ LÁZÁR KOVÁCS JÁNOS: Beszélgetés Pálos Antal jezsuita atyával, in *Vigilia*, 2009, <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2009/3/lazar.htm>, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

Veszprém megye környéki levéltárakban való kutatás során a dokumentumok átnézése közben feltűnt az, hogy ebben a térségben jóformán semmi tiltakozás nem volt a kommunisták intézkedései ellen. Pálos Antal atya elmondása alapján a tanítók részéről mutatott passzivitás így már érthető, melyet a következő dokumentum is igazol. A kezem alatt megfordult jelentések kivétel nélkül hasonló információkat tartalmaztak 1948-ból:

"Jelentés az iskolák államosításával kapcsolatos községi hangulatról.

1. - Mi történt a községben az iskolák államosítása mellett? Illetékes szervek a lakosság hangulatát figyelemmel kísérik.

2. - Mi történt a községben az államosítás ellen?

a. / Hangulatkeltés az Egyház részéről: Nem volt.

b. / Hangulatkeltés a tanítók részéről: Nem volt.

c. / Hangulatkeltés egyéb izgatók részéről: Nem volt.

3. / Rémhírek a községben: Nincsenek.

4. - Pap állásfoglalása az iskolák államosítása kérdésében: Jóindulatúan passzív.

5. - Tanítók állásfoglalása az iskolák államosítása kérdésében: Államosítása mellett vannak.

6. - Milyen a nép hangulata? Teljesen nyugodt, a kérdéssel nem foglalkoznak.

7. - Az iskolák felszerelésének elrejtése ellen milyen intézkedések történtek? ...megőrzésére leltár mellett átadva."²⁷

A legnagyobb vereszeség csak ezek után érte az egész egyházi életet. 1950 szeptemberében kiadott, 1950. évi 34. törvényerejű rendelet volt a legnagyobb egyházellenes támadás, ami csak valaha érthette az Egyházat, és amely példátlan volt Európában. A magyar társadalom ekkor fordult a lejtő felé, amelyről nem volt visszaút. A törvényerejű rendelet a Magyarországon működő összes szerzetesrend működési engedélyét megszüntette, kivétel a megállapodásban említett négyet. 1950-es megállapodás alapján 4 szerzetesrend és azok nyolc katolikus gimnáziuma kapta vissza a működési engedélyét. A bencések Pannonhalmán és Győrben, Budapesten és Kecskeméten a piaristák, Esztergomban és Szentendrén a ferencesek, Budapesten és Debrecenben a szegény iskolanővérek. Az 1950. szeptember 7-i iskolai egyezmény alapján a visszakapott gimnáziumokban, évfolyamonként két-két párhuzamos osztályt indíthattak, melyek közül az egyik humán a másik reáltagozatú volt. A katolikus gimnáziumokból nagyon kevés diákot vettek fel egyetemekre. Később a katolikus gimnáziumokban megszervezték a felvételi elbeszélgetéseket, melyek során a tanárok beszélgettek a leendő tanulókkal.

6. AHOGYAN EGY PANNONHALMI BENCÉS ÖREGDIÁK LÁTTA

Felvéve a kapcsolatot az abban az időszakban élt bencés öregdiákokkal, a következő beszámolót kaptam az 1952-ben, Pannonhalmán végzett Dr. Csillag Lászlótól és feleségétől Faggyas Jankától:

„Talán segíthet neked a munkában, ha az 1952-ben Pannonhalmán végzett osztályról írok. Amikor 1950. szeptember első napjaiban az állammal kötött megállapodás alapján visszakapták a bencések a pannonhalmi gimnáziumot, az négy évfolyammal indult újra: Az I. és II. évfolyam a/ és b/ osztállyal, a III. és IV. évfolyam 1-1 osztállyal - a jelentkezők számának megfelelően. A mi osztályunk, a III. osztály egész különleges összetételű volt. A körül-belül 29 fős létszámból 7 fő korábban is ott járt - köztük két lány - az egyházi és állami időszakokban. 22 főt egyházi intézményekből vettek át: 7 fő a bencések novíciusaiából került ki - ezek két évig nem jártak hivatalosan sehová - 4 fő korábban Zircen a cisztereknél oblátusként (papi előkészítő iskola) magántanuló volt és Pannonhalmán utólag levizsgázott a II. osztályból. Továbbá 8 verbita, két karmelita és 1 jezsuita kispap jött. A létszám évközben is változott; néhányan elmentek, például elvitték őket katonának, továbbá 2 iskolából eltanácsolt, vagy kirúgott civil tanuló érkezett. A felettünk indult IV. osztályban és az alattunk indult II/a-ban hasonló volt a helyzet, a II/b-nek viszont a zöme már "civilékből" állt. Az induló I/a-ban volt még néhány "egyházi" gyerek. Az eddig mondottakat most kiegészítem feleségem - egykori osztálytársam, Faggyas Janka - alábbi véleményével:

>> "11 éves koromtól jártam Pannonhalmán iskolába. Visszatekintve két - részben különböző - sze-

²⁷ Veszprém Megyei Levéltár XXI. 4b: iktatószám: 11589/1948 Iskolák államosítása.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

repkörét látom az intézménynek. 1948-ig ott tanultak általában azok a diákok, akik a háború előtt és alatt az internátusban élve ott kezdték a gimnáziumot. Egy részüknek a háború után megváltozott a társadalmi helyzetük: a szülők politikailag nemkívánatosak lettek, gazdaságilag deklasszálódtak, sőt voltak olyanok, akiknek az apja börtönben, hadifogságban volt, vagy éppen hadiárva lett a gyerek. A bizonytalan politikai helyzet miatt a háború után többen nem jöttek vissza az internátusba, de helyüket betöltötték a környékbeli - részben apátsági alkalmazottak családjából való - bejáró diákkal, akiket szüleik előzőleg más városokban járattak iskolába. A vonattal elérhető távolabbi falvakból jöttek tehetséges falusi fiúk is, akik eddig ugyancsak távolabbi iskolákban voltak bentlakók. 1950-ben, amikor - két év kihagyása után - újra visszajöttek a bencés atyák, ismét megváltozott az a társadalmi kör, amelyből a diákok jöttek. A környéki, illetve falusi bejáró és bentlakó diákok mellett az Egyház menteni igyekezett elkötelezett fiataljait - ilyenekből állt a mi osztályunk is, az utána következő években azonban az induló osztályokat már zömmel a vallásos értelmiségi családok gyerekei töltötték be. Visszatérve a mi osztályunkhoz, néhány olyan dologról írok, ami talán számadra érdekes lehet: A következő évben a nyári szünidő elején két osztálytársunkat kitelepítették. Az egyik: Mazgon Sándor három év múlva visszatérhetett Pannonhalmára és itt le is érettségizett. A másik: Márki Iván, a kitelepítés után katonai munkaszolgálatosként levelező úton fejezte be a gimnáziumot, 1956-ban fegyveresen harcolt Budapesten, majd emiatt disszidálni kényszerült és jelenleg is az USA-ban él.

Még talán magamról annyit, hogy engem sem vettek fel érettségi után az egyetemre, csak egy évvel később, fizika-matematika tanár szakra. Ezt elvégezve - rövid tanítás után - tudományos kutatóként dolgoztam több mint negyven évig. Pannonhalmi éveim alatt egyetlen említésre méltó esemény történt velem: 1951-ben néhány hónappal Pannonhalmára érkezésem után hívtak Nagy Vencel bencés főszámvevőhöz. Amikor beléptem hozzá, egy ismeretlen fiatalembert találtam nála, aki úgy mutatkozott be, hogy ő segített bérmaapámnak néhány hónappal korábban a disszidálásban. Hallotta tőlük, hogy itt tanulok Pannonhalmán. Ha akarom, szívesen segítene nekem is a kimenekülésben. Nekem persze azonnal gyanússá vált a helyzet és csak annyit válaszoltam, hogy eszem ágába sincs ilyesmi, köszönöm szépen, és minden jót kívánva leléptem. Később hallottam, hogy Vencel atyának gyanús dolgai voltak. Most néztem meg az interneten: Ő tagja volt az 1950. aug. 29-ikén alakult egyházi és állami vegyes bizottság egyik albizottságának.” <<

A megállapodásban olvashattuk, hogy egyik pontja alapján megalapították a Paritásos Bizottságot, melynek tényleg tagja volt Nagy Vencel: „A szociális albizottság tagja volt állami részről Veres József, Simon Lajos és Cséki Sándor államtitkár. Egyházi részről Hagyó Kovács Gyula ciszterci kormányzó (később Szörényi Gábor jezsuita), Nagy Vencel bencés főszámvevő (később Szücs Imre piarista) és Szabó Erna szatmári irgalmas nővér. Ennek a szociális albizottságnak elsősorban az volt a feladata, hogy a Paritásos Bizottság szociális határozatainak és döntéseinek végrehajtását, gyakorlati megvalósítását elősegítse. Munkájának legnagyobb részét az idős, beteg, rokkant, valamint a kereséktelen szerzetesek ügyeinek elrendezése képezte.”²⁸

7. A KOMMUNISTA KORMÁNY INTÉZKEDÉSEINEK KÖVETKEZMÉNYEI

Az egységesített iskolarendszert ellátták új tantervvel is, amely az új rendszernek megfelelő nevelési irányokat fogalmaz meg. A 1950-es tanterv szerint az általános iskola és a gimnázium feladata munkára való nevelés, a marxista-leninista világnézet érvényesítése, küzdés a babonák és a reakciós ideológia ellen. A tanterv feladata egyértelműen az volt, hogy a vallás ellen harcoljon. A kormány minden eszközzel próbálta a materializmust-ateizmust egyeduralmukodóvá tenni a fiatalság egész körében, hogy jó kommunista embereket neveljenek belőlük. A kommunisták semmibe vették a lelkiismereti és vallásszabadságot, amit ráadásul még az 1946. évi I. törvényben is deklaráltak. Az oktatás súlyos válságba került. Az egyetemes emberi kultúra számos kiemelkedő személyét nem tanították. Az iskolák feladata a kommunista nevelés volt, ezáltal teljesen leszűkítve a mozgásteret, igaz az 1950-es évek elején nem torpant meg az iskolákba járók száma, sőt jelentősen emelkedett. Ezt a hatalmas létszámú növekedést, azonban még mindig ugyanannyi iskolaépület várta, mint előtte, ráadásul a tananyag is teljesen le volt egyszerűsítve a kommunista ideológia érdekei szerint, melynek "köszönhetően" az oktatás minősége is romlott. Nőtt azon alsóbb társadalmi rétegbe tartozók tanulók száma, akik felsőfokú oktatási intézményekbe kerültek. Ez régebben is jelen volt a hazai oktatás életé-

²⁸ Római katolikus Egyházi Szeretetszolgálat: Az első harminc év: http://www.szeretetszolgalat.hu/tortenet_3.html, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

ben, azonban ekkor ezt már politikai céllal tették, hogy kineveljék az új kommunista értelmiségi réteget. Az 1948-ban magyar katolikus püspöki kar megtiltotta, hogy a szerzetesek az államosított iskolákban tanítsanak. Jó döntés volt, hiszen folyamatos megfigyelésnek, meghurcolásnak lettek volna áldozataik. Nehéz a vallásról és a hitről beszélni egy olyan iskolarendszerben, melyben az elsősorú ideológia a materialista-ateista világnézet. A szerzetesek is egyetértettek az intézkedéssel, hiszen a szerzetespapi hivatásuk az iskolákon kívül is végezhető a falvakban és a plébániákon. A jövőt még nem ismerhették, hogy az 1950-es megállapodás ezt is ellehetetleníti. Sokat köszönhetünk azoknak a pedagógusoknak, akik ebben a helyzetben is lelkiismeretesen kiálltak elveik mellett és a diákokat a humánus életvitelről tanították. Az ilyen tanárok sorsa nem volt könnyű ebben a rendszerben, állandó áthelyezések, alacsony fizetés jellemezte helyzetüket.

Azzal, hogy az Egyház és az állam közti szakadék még szélesebb lett, a társadalmi erkölcs rohamos hanyatlásnak indult. A Magyar Katolikus Egyház mindig is hirdette az erkölcsös életet és a szeretetet embertársaink iránt, amely egyfajta visszatartó erő is volt az emberek számára, aminek ereje az egyházi oktatás kiszorításával megfogyatkozott. Több mint hatvan év elteltével feltehetjük a kérdést: Vajon a kommunizmus elérte-e a célját és fel tudta-e akkor venni a harcot a vallás és hit ellen? Ha figyelembe vesszük a jelen kor emberét, és viszonyát a hithez és valláshoz, be kell látnunk, hogy a kommunizmus, ha nem is teljes, de rész-sikert sajnálatosan elért a rezsím fennállásának 44 éve alatt. Ha nem kapunk észhez időben, akkor nem kell sok idő és elfelejtünk hinni, elfelejtünk keresztény emberek lenni. Nem szabad hagynunk, hogy amit már Friedrich Nietzsche korábban megírt a Vidám tudomány 18. aforizmájában, igaz legyen: „Isten halott. És mi öltük meg.”²⁹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- [1.] ADRIÁNYI GÁBOR: *A Katolikus Egyház története a 20. században*, 2005, Kairosz Kiadó.
- [2.] BÁNKÚTI GÁBOR: A szerzetesrendek feloszlása Magyarországon 1950, in *Rubicon*, 2006/4. szám, 46-53. o.
- [3.] BOZSÓKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*, 2005, Budapest, Vigilia Kiadó, 318. o.
- [4.] DEMETROVICS LÁSZLÓ: Dr. Klivényi, a népi demokrácia ellensége, in *ArchívNet*, 2009/6. szám, http://www.archivnet.hu/technikai_menuPontok/cikkek.html?r_id=3&hir_id=96&vev=1904&vhonap=7, 2012.08.12.
- [5.] FRIEDRICH NIETZSCHE: <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/FILTETEL/NIETZS.HTM>, 2012.08.12.
- [6.] GERGELY JENŐ: *Katolikus Egyház, magyar társadalom 1890-1986*, 1989, Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7.] HARASZTI MARGIT KATALIN: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések ti-lalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jo-tevékenységében* országgyűlési biztósának http://www.obh.hu/allam/aktualis/pdf/20100311_tanulmany.pdf, 2012.08.12.
- [8.] Hatvan éve történt: *Az egyházi földek államosítása*, in *Új Ember*: LXI. Évf. 11. 2005.03.13. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.03.13/0801.html>, 2012.08.12.
- [9.] KANAPA, JEAN: *Az egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*, 1964, Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- [10.] KISZELY GÁBOR: *ÁVH – Egy terrorszervezet története*, 2000, Korona Kiadó, Budapest.
- [11.] LÁZÁR KOVÁCS JÁNOS: Beszélgetés Pálos Antal jezsuita atyával, in *Vigilia*, 2009. <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2009/3/lazar.htm>, 2012.08.12.
- [12.] MÉSZÁROS ISTVÁN: *Kimaradt tananyag*, 1993, Márton Áron Kiadó, Budapest, 127. o.
- [13.] Római katolikus Egyházi Szeretetszolgálat: *Az első harminc év*: http://www.szeretetszolgalat.hu/tortenet_3.html
- [14.] TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk!*, 2005, Szent István Társulat, Budapest, 487. o.
- [15.] Veszprém Megyei Levéltár XXI. 4b: iktatószám: 11589/1948 Iskolák államosítása.
- [16.] Veszprém Megyei Levéltár, Pápai Levéltári Osztály, 2136. A pápai járási főjegyző elnöki iratai, A. állag: Általános iratok I. doboz, 1945: Felszabadulás előtti és utáni iratok, fond: 1945-1950.

²⁹ FRIEDRICH NIETZSCHE: <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/FILTETEL/NIETZS.HTM>, 2012.08.14.